

QR-kod
maqolaning DOI
sahifasini
ochadi

Seydullaeva Nafisa, G.Karlibaeva.
“Ashiq Nájep” dástanında qollanılğan
frazeologizmler // «O‘zbekiston olimi
ayollarining mamlakat taraqqiyotiga
qo‘shayotgan hissasi» mavzusidagi
xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
materiallari (Nukus, 2026-yil 9–10-
oktyabr). – Nukus, 2026. – B. 1245–
1248. – DOI: [https://doi.org/
10.66073/ReFocus-Conf/0910255](https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/0910255)

“ASHÍQ NÁJEP” DÁSTANÍNDÁ QOLLANÍLGÁN FRAZEOLOGIZMLER

Seydullaeva Nafisa

G.Karlibaeva

Ilmiy basshi: f.i.d., prof.

karlibaevagulmira793@gmail.com

Qaraqalpaq filologiyası hám jurnalistika fakulteti studenti

e-mail: seydullaevanafisa290@gmail.com

Annotaciya: Maqalada “Ashiq Nájep” dástanında qollanılğan frazeologizmlerdiń kórkemlik ózgeshelikleri úyrenildi.

Tayanış sózler: leksika, semantika, sózlik quram, frazeologizmler, xalıq awızeki dóretpesi.

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ, ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ В ПОСЛАНИИ “АШИК НАДЖЕП”

Аннотация: В статье рассмотрены фразеологизмы из эпической поэмы “Ашик Наджеп”.

Ключевые слова: лексика, семантика, структура речи, фразеология, народное произношение.

PHRASEOLOGICAL UNITS USED IN THE MESSAGE "ASHIK NAJEP"

Abstract: This article examines phraseological units from the epic poem "Ashik Najep."

Keywords: vocabulary, semantics, speech structure, phraseology, folk pronunciation.

Kirisiw. Frazeologiya qaraqalpaq til biliminiń úlken tarawlarınan biri esaplanadı. Frazeologiya grekshe phrasis (sóylem) hám logos (ilim) degen sózlerden alınğan. Ol hár qanday tilniń frazeologiyalıq sistemasın úyrenedi.

Tilde eń kemi eki yamasa bir neshe leksikalıq birliklerdiń dizbeginen turatuǵın quramalı dúziliske iye, biraq mánisi jaǵınan bir sózge barabar bolǵan sózlerdi frazeologizmler dep ataymız. Frazeologizmlerdiń ózine tán tiykargı belgileri bar.

Frazeologizmler pikirdiń ótkirliǵın asırıw, onıń tıńlawshıǵa anıq, túsinikli hám tásirli bolıp jetkeriliwin támiynleydi. Til biliminde turaqlı sóz dizbekleri boyınsha bir qansha ilmiy miynetler bar, olardan E.Berdimuratovtıń “Házirgi qaraqalpaq tiliniń leksikologiyası”[1] atlı miyneti bar. Bunnan basqa S.Nawrızbayeva “Типы именных фразеологических единиц каракалпакского языка и их отражение в каракалпакско-русском словаре” atlı kandidatlıq dissertaciyasında frazeologizmlerdiń sózliklerde beriliw máselesine toqtaydı [2]. A.Bekbergenov óziniń “Qaraqalpaq tiliniń stilistikası” miynetinde frazeologizmlerdiń stillik qollanıw ózgesheligine keń toqtaydı[3], J.Eshbaev tárepinen qaraqalpaq tiliniń qısqasha frazeologiyalıq

«O‘zbekiston olimi ayollarining
mamlakat taraqqiyotiga
qo‘shayotgan hissasi»

XALQARO ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA
NUKUS, 9–10-OKTYABR 2026

sózlighi dúziledi [4], G.Aynazarova tárepinen teńles eki komponentli frazeologizmler arnawlı izertlendi[5].

Materiallar hám metodlar. Izertlew obykti retinde “Ashıq Nájep” dástanında qollanılğan frazeologizmler alındı. Maqalada til biliminiń ilimiy-teoriyalıq tiykarlarına súyengen halda bir qatar nátiyjeli metodlar qollanıldı. Atap aytqanda, tariyxıy-salıstırmalı, tallaw, sıpatlaw hám ulıwmalastırıw metodlarına súyenildi.

Nátiyje. Frazeologizmler – kórkem shıǵarma tilin janlandıratuǵın astarlı, kórkem etip súwretlewdiń tildegi tayar quralı. Bular xalıq danalıǵının úlğileri menen suwǵarılğan obrazlı oylaw tiliniń úlğisi bolıp esaplanadı [6]. “Qaraqalpaq tiliniń frazeologiyası xalıq tiliniń eń kórkem, obrazlı, az sózli, tereń mánili, tásirsheń tayar sóz úlğileri sıpatında ayrıqsha ajralıp turadı. Olar ózinde xalıq turmısında júz bergen uzaq ótmishtegi tariyxıy waqıyalardıń, eski úrp-ádet, dástúrlerdiń izin saqlaydı, ata-babalarımız shuǵıllanǵan kásip, óner túrlerin, olardıń ósimlik, haywanat, quslar dúnyasına bolǵan qatnasların, tábiyat qubılıslarına bolǵan kóz-qarasları menen túsiniqlerin saqlap, olardıń dereklerin ózinde sáwlelendiredi, xalıqtıń tutas ómiri, kún-kórisi, turmıs tárzi, minez-qulqı, psixologiyasına baylanıslı jeke, milliy ózgesheliklerdi kórsetedi hám áwladan-áwladqa ótkerip keledi, ulıwma, tildegi frazeologiyalıq qatlam xalıqtıń ómirin tolıq ózinde sáwlelendiredi. Ekinshi tárepten, sóylewshiniń oy-pikiriń tásirli, kórkem, obrazlı jetkere biliwine múmkinshilik beredi. Tildiń sózlik qorında kórkem-súwretlewshilik ayrıqshalıqları, sóylewdi bezewi, obrazlı oy-pikirdi jetkere alıwı menen sıpatlanadı” [7].

Frazeologizmler folklorlıq shıǵarmalarda jiyi qollanıladı. Folklorlıq shıǵarmalarda frazeologizmlerdiń qollanılıwı boyınsha E.Berdimuratov penen G.Aynazarovaniń “Qırq qız” dástanında leksikalıq frazeologizmler hám teńles eki komponentli túrleriniń qollanıwı haqqında maqalası bar. Bunda dástanda qollanılğan frazeologizmlerdiń stillik qollanılıwına toqtaydı.

Maqalada “Ashıq Nájep” dástanında qollanılğan frazeologizmler hám olardıń qollanılıw ózgesheliklerin úyrenemiz. Ashıq Nájep dástanında tómendegidey frazeologizmler qollanılgan:

1.– Apa, - dedi qızlar, - bizlerdiń kórgenimizdi kórgende bul yalganshı dúnyada o ne kelip, o ne ketti dep, **siynesine ot túskendey** bizlerdiń kórgenimizdi kórgende óle qalarsañ, bizler, apa, kelip turǵan, - dedi. (283).

Berilgen mısalda siynesine ot túskendey frazeologizmi qollanılıp, *hayran qalıw* mánisin bildirip kelgen.

2. ...qırıq qızı qasında, ózi on segiz jasında, kewline ashıqlıq túsip, **bawırın daǵlap**, kózlerin jaslap, gewishi qaptı bir yerde, mádeli qaptı hár yerde, Nájep uǵlandı kóriwge qardar boldı. (284).

Bawırın daǵlap frazeologizmi *qattı oylanıw, qıynalıw* sıyaqlı mánilerdi bildirip kelgen.

3.- **Qulaq salıp** arzımdı eshit, Minayım,
Kózime bir aqsham janan kórinde,
Aqıl bolsañ, páxim áyleygór bizlerdi,
Gúl júzleri máxitaban kórinde. (283).

4. Áy, aǵalar, eshit meniń arzımdı,

Taslap ket, ağalar, alğan awındı,
Tınlap **qulaq salıp** meniñ dadımdı,
Berip ketiñ Nájep atlı yarımdı. (287)

Dástanda eñ kóp qollanılğan frazeologizmlerdiñ biri de bul – qulaq salıw frazeologizmi bolıp, ol *tınlaw*, *esitiw* mánisin bildirip kelgen.

5. Onı kórgenlerdiñ qararı bolmas,
Júzini kórgenniñ **taqatı bolmas...** (283).

Taqatı bolmaw frazası *taqatsızlanıw*, *shıdamsızlanıw* mánilerinde qollanılğan.

6. Apa, bizler bardıq suwğa buralıp,
Alardı kórgende **qıyalım ketip**. (284).

Qıyalı ketiw frazası dástanda *oylaw* sonday-aq, *unatıw*, *jaqsı kóriw* mánilerin bildirip te qollanılğan.

7. Ushekke shıqtım jatpağa,
Shiyrin palıñnan tatpağa,
Kózim qıymas oyatpağa,
Oyan, endi yar Minayim. (286).

Kózi qıymaw frazası *ayaw*, *reymi keliw* mánilerin bildiriwde qollanılğan.

8. Anda pashshaniñ **hár túgi tebendey shansılıp**, qáhári kelip: - Meniñ tilep alğan idaraldı perzentim Minayımdı gúzdiñ kúngi ğawashaniñ túynegindey bolıp sorap turğanına qara, qız túwe bul zańǵarğa bir salım duz hám joq, - dep patsha ashıwğa mindi. (285).

Berilgen mısaldağı hár túgi tebendey shansılıw frazeologizmi ashıwlanıw mánisin bildirip kelgen.

9. Bir mama payda boldı, arqası qozǵan, toppısı tozǵan, **eki dizesi qulaǵınan ozǵan**. (285).

Eki dizesi qulaǵınan ozıw frazası *qartayıw* sóziniñ mánisin beriwe qollanılğan.

10. Uyqı degen qattı dushpan boladı, otawda jatqan qızlardıñ qatarında Minayim qızdıñ da **kózi ilinip** uyqıǵa ketken eken. (286).

Kózi iliniw frazeologizmi *sál waqıtqa uyqıǵa ketiw* mánisin bildiredi.

Berilgen mısallarda qollanılğan **siynesine ot túskendey**, **bawırın daǵlap**, **qıyalım ketip**, **kózim qıymas**, **qulaq salıp** hám taǵı da basqa turaqlı sóz dizbekleri dástandağı obrazlılıqtı, kórkemlilikke artırıwda sonday-aq, sózdiñ tásirliğin beriwe, qaharmanlardıñ emociyasın ashıwda, pikirdiñ tujırmalı, ótkirliğin jetkerip beriwe xızmet etip tur.

Tilimizdiñ sózlik quramınıñ qaymaǵı esaplanatuǵın emocional-ekspressivlik tásiiri kúshli turaqlı sóz dizbekleri dástanda qosıq qatarlarında kóbirek súwretlengen. Dástanda jumsalğan turaqlı sóz dizbekleriniñ kelip shıǵıwı hám alınğan derekleri kózqarasınan izertlew úlken áhmiyetke iye. Bul baǵdarda úyreniw dástannıñ ózine tán ózgesheliklerin anıqlawğa járdem beredi.

Juwmaq. Juwmaqlap aytqanda, frazeologizmler qaysı shıǵarmada qollanıwına qaramastan az sóz benen kóp máni bere alatuǵın, aytajaq pikirdi qısqa hám túsiniqli etip beriwe ónimli qollanılatuǵın til birliǵı bolıp tabıladı. Til arqalı awızeki hám jazba túrde qarım-qatnas jasaw barısında frazeologizmlerdi qollanıwğa úlken zárúrliktiñ bolatuǵını seziledi. Sonlıqtan da, frazeologizmler tilniñ sózlik

quramında ayırıqsha orın iyeleydi, ol sózlik quramdağı mánileriniń iqshamlıǵı, tujırımlılıǵı, ótkirliǵı hám t.b. sıyaqlı sıpatlı belgileri menen ajıraladı. "Ashıq Nájep" dástanında qaharmannıń hár túrli psixologiyalıq halatların ashıp beriwde frazeologizmler stillik talapqa ılayıq qollanılǵan. Bul turaqlı sóz dizbekleri ózine tán ózgesheliklerge iye bolıp dástannıń obrazlılıǵın sáwlelendirip beredi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Бердимуратов Е. Хэзирги қарақалпақ тили. Лексикология. – Нөкис: «Билим», 1994
2. Наўрызбаева С.Т. Типи именных фразеологических единиц қарақалпақского языка и их отражение в қарақалпақского-русском словаре. Автореферат дис.на соискание ученой степени кандидата филологических наук. –Москва:1967
3. Бекбергенов А. Қарақалпақ тилинің стилистикасы. –Нөкис «Қарақалпақстан», 1985.158-б.
4. Ешбаев Ж. Қарақалпақ тилинің қысқаша фразеологиялық сөзлиги. – Нөкис «Қарақалпақстан» 1985.
5. Aynazarova G. Qaraqalpaq tilinde teńles eki komponentli frazeologizmler. –Nókis «Qaraqalpaqstan». 2020.88-b.
6. Қожақметова Х. Фразеологизмдердің көркем әдебиетте қолданылуы. – Алматы, 1972. – Б. 54.
7. Юсупова Б. Қарақалпақ тили фразеологиясы хэм фразеографиясының раўажланыў бағдарлары // Қарақалпақ тилинің фразеологиясы хэм оны изертлеўдің гейпара мәселелери. – Ташкент: Tafakkur bo'stoni, 2020. – Б. 5.
8. Qaraqalpaq folklorı kóp tomliq. 27-42 tomlar, –Nókis, "Ilim" 2011
9. Пахратдинов Қ., Бекниязов Қ. Қарақалпақ тилинің фразеологизмлер сөзлиги. – Нөкис: «Bilim», 2025. 112 бет.